

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

Slavica Docić

SPOPRIJEMANJE Z DOLGOTRAJNO BREZPOSELNOSTJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Socialna pedagogika

Slavica Docić

Mentor: dr. Bojan Dekleva

SPOPRIJEMANJE Z DOLGOTRAJNO BREZPOSELNOSTJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2014

SPOPRIJEMANJE Z DOLGOTRAJNO BREZPOSELNOSTJO

IZVLEČEK

Brezposelnost je pereč problem današnjega časa, vedno več je brezposelnih in vedno manj delovnih mest. Ker je možnosti za zaposlitev vse manj, so posamezniki vse bolj izpostavljeni dolgotrajni brezposelnosti in posledično postanejo vdani v usodo, prav tako pa jim je onemogočena popolna osamosvojitvev.

V diplomski nalogi sem se osredotočala na dolgotrajno brezposelne osebe ter njihovo doživljanje in spoprijemanje s svojo situacijo. Zanimalo me je tudi to, ali ima izobrazba kakšno vlogo pri doživljanju ter spoprijemanju z dolgotrajno brezposelnostjo.

V teoretičnem delu sem najprej opredelila brezposelnost in dolgotrajno brezposelnost, ter predstavila tiste posameznike, ki so v večji meri izpostavljeni tej situaciji. Dotaknila sem se tudi tematike učinkov brezposelnosti in na podlagi tega predstavila načine oziroma strategije spoprijemanja.

Empirični del vključuje kvalitativno raziskavo, v kateri sem se posvetila predvsem temu, kako posamezniki doživljajo svoje življenje ter kako se spoprijemajo z dolgotrajno brezposelnostjo. Ugotavljala sem tudi, katera pomoč v tem času jim največ pomeni, na kakšen način se preživljajo ter kako krajšajo svoj prosti čas, in s tem osvetlila večplastnost njihovega doživljanja in spoprijemanja z dolgotrajno brezposelnostjo.

Ključne besede: brezposelnost, dolgotrajna brezposelnost, spoprijemanje, doživljanje, služba, osamosvojitvev.

COPING WITH LONG-TERM UNEMPLOYMENT

ABSTRACT

In our society, unemployment is a growing problem as the unemployment rate increases rapidly and the number of jobs available decreases. There are fewer employment opportunities and people are facing a long-term unemployment and therefore become resigned as they feel unable to live independently.

This thesis studies the long-term unemployed and how they cope with their situation. The theoretical part is concerned with education and its role in experiencing and coping with long-term unemployment.

In the theoretical part, the unemployment and long-term unemployment are defined, and I looked at those individuals who are exposed to this situation. This thesis also studies the consequences of unemployment and long-term unemployment, and different ways of coping with it.

Further on, the empirical part includes a qualitative research which focuses on the lives of individuals; how they cope with unemployment or long-term unemployment, who helps them to overcome their problems, how they spend their leisure time etc. My aim is to highlight the multiple ways of experiencing and coping with long-term unemployment.

Keywords: unemployment, long-term unemployment, coping, experiencing, job, independence.

KAZALO VSEBINE

UVOD	6
1 TEORETIČNI DEL	7
1.1 BREZPOSELNOST	7
1.2 DOLGOTRAJNA BREZPOSELNOST	7
1.2.1 MLADI	8
1.2.2 STAREJŠI	9
1.2.3 ŽENSKES PO STARŠEVSKI ODSOTNOSTI	100
1.2.4 NIŽJE IZOBRAŽENI	11
1.3 SPOPRIJEMANJE Z DOLGOTRAJNO BREZPOSELNOSTJO	11
1.3.1 UČINKI NEZAPOSLENOSTI	11
1.3.2 UKREPI PROTI BREZPOSELNOSTI	12
1.3.3 STRATEGIJE SPOPRIJEMANJA	13
2 EMPIRIČNI DEL	17
2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	17
2.2 VZOREC IN POSTOPEK IZBIRE VZORCA	17
2.3 RAZISKOVALNI INSTRUMENT TER POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV	18
2.4 POSTOPEK RAZISKOVANJA IN OBDELAVE PODATKOV	18
2.5 INTERPRETACIJA	20
PRILOGA	28
ZAKLJUČEK	29
VIRI IN LITERATURA	30

UVOD

Vsakega izmed nas, ki smo že končali ali pa smo proti koncu izobraževanja, čaka prvo iskanje službe. Pri tem je zaskrbljujoče to, da je število brezposelnih vedno večje. Še slabše pa je, da se povečuje število dolgotrajno brezposelnih. O naraščanju dolgotrajne brezposelnosti pričajo razna strokovna izhodišča. »Število dolgotrajno brezposelnih oseb narašča od leta 2009 naprej. Konec leta 2009 je bilo dolgotrajno brezposelnih več kot 34 tisoč oseb, do konca leta 2011 pa je to število poraslo na več kot 56 tisoč oseb. V prihodnje lahko pričakujemo rast števila dolgotrajno brezposelnih« (ZRSZ, str. 19). Ker se bom tudi sama verjetno znašla v tem položaju, sem se odločila malo bolj raziskati, kakšne strategije za spopadanje z brezposelnostjo imajo določeni posamezniki in na kaj je potrebno biti pozoren.

V pričujoči diplomski nalogi sem predstavila pomen brezposelnosti in dolgotrajne brezposelnosti, katere skupine ljudi so najbolj izpostavljene dolgotrajni brezposelnosti, ter njihovo spoprijemanje s to izkušnjo, ki vključuje učinke, ukrepe proti brezposelnosti ter strategije za soočanje z dolgotrajno brezposelnostjo.

Po pregledu literature sem spoznala, kako pomembno je, da imaš okoli sebe ljudi, ki ti nudijo podporo, tako finančno kot moralno, ter, kako pomembno je tudi to, si zapolniš svoj prosti čas in tako ne postaneš pasiven. »Brezposelnost ni samo ekonomska kategorija, temveč tudi socialna« (Bagon idr., 1991). Ravno to sem želela poudariti tudi v nadaljevanju, v interpretaciji intervjujev.

Dolgotrajna brezposelnost definitivno predstavlja stresno situacijo. Kot socialni pedagogi se med študijem učimo, kako se spoprijemati s stresnimi situacijami, zato nam bo mogoče lažje najti strategije spoprijemanja, ko se bomo sami znašli v tem položaju. Vse pa je seveda odvisno od posameznika in njegovih osebnih lastnosti, kot sem poudarila v nadaljevanju. Kot socialni pedagogi pa lahko posameznikom nudimo prostor in podporo pri iskanju novih vzorcev socialnega vključevanja v družbo (Zorc Maver, 2008). To pomeni, da socialna pedagogika ne obravnava posameznika kot pomoč pri vključevanju v sfero dela, ampak kot odgovor na družbene procese modernizacije in tveganja odraščanja.

1 TEORETIČNI DEL

1.1 BREZPOSELNOST

Služba nam danes predstavlja varen okvir, zanesljivost, socialne stike, materialno varnost, življenjske vire in možnost zadovoljevanja različnih potreb (Pačnik, 1995). Družba dela označuje obliko sodobnih družb, kjer je podružabljanje doseženo predvsem preko dela: ljudje so prisiljeni v to, da se za pridobitev življenjskih sredstev zaposlijo. Zaposlitev ima tako materialne, kot tudi socialne učinke, ki se kažejo še na drugih življenjskih področjih, izražajo se namreč tudi v samopodobi in identiteti posameznika (Daheim in Schoenbauer, 1993 v Zorc Maver, 2007). Izguba službe ali brezposelnost postane problem, ki sega na vsa področja človekovega življenja; tako na razumsko kot tudi na čustveno in socialno področje (Pačnik, 1995). To torej pomeni, da brezposelnost ne povzroča samo materialnih težav, ampak tudi socialne in čustvene. V mnogih primerih lahko govorimo o hujših materialnih težavah, izolaciji iz dotedanjega okolja, prikrajšanosti v kulturnem in družabnem življenju, omejevanju človeških stikov, osamljenosti (Kavar-Vidmar, 1993a).

Brezposelnost torej ni le ekonomska kategorija, temveč tudi socialna, kar pomeni, da nekatere skupine ljudi prizadane bolj kot druge. Skupine, ki so najbolj izpostavljene nezaposlenosti, so mladina, starejši delavci, ženske, delavci brez izobrazbe, fizični delavci, ki opravljajo rutinska dela, razne marginalne skupine in družbene skupine, kot so emigranti, invalidi in prebivalci manj razvitih območij (Bagon idr., 1991). Brezposelnost je tako ekonomsko socialni primer, saj po vzrokih delimo socialne primere na fizične, ki prizadenejo delovno zmožnost in ekonomske, pri katerih delovna zmožnost ni zmanjšana, ampak si zaradi ekonomskih razlogov ne more pridobivati sredstev za življenje (Kavar - Vidmar, 1993b).

1.2 DOLGOTRAJNA BREZPOSELNOST

»Dolgotrajno brezposelna oseba je definirana kot oseba, ki je eno leto ali več prijavljena na Zavodu RS za zaposlovanje v evidenci brezposelnih oseb« (Bras, 2010, str. 5). V posebno težavnem položaju so dolgotrajno brezposelne osebe. Te osebe zaradi svojega položaja postanejo tudi težje zaposljive. Znano je, da je trajanje brezposelnosti v obratnem sorazmerju z verjetnostjo, da se bo brezposelna oseba ponovno zaposlila (Kavar-Vidmar, 1993a). »V oktobru 2010 je povprečna čakalna doba vseh brezposelnih oseb, prijavljenih na Zavodu, znašala 19,8 mesecev« (Bras, 2010, str. 7).

Brezposelnost postane torej resen problem, ko ta postane dolgotrajna. Brezposelni postanejo problematična skupina na trgu delovne sile, saj s trajanjem brezposelnosti niso več konkurenčni, izgubljajo svojo delovno zmožnost in sposobnosti. Običajno s trajanjem brezposelnosti upada tudi aktivnost pri iskanju zaposlitve – brezposelni se svojemu položaju privadijo in ga sprejmejo (Ivanuša – Bezjak, 1995). Največje pasti, ki čakajo na dolgotrajno brezposelne osebe, so opuščanje delovnih navad, izgubljanje pridobljenega znanja in izkušenj, vse slabše možnosti za zaposlitev, pojav kriz in nestrpnosti v družini, različne negativne oblike vedenja, spremenjen odnos do učenja, slabše psihično in zdravstveno znanje, večja občutljivost (prav tam).

Kavar Vidmar (1993a) pravi, da dolgotrajna brezposelnost povzroči dokončno izključitev s trga dela, s tem pa se je pojavila posebna institucionalna oblika brezposelnosti – »izključenost«. Boršič in Kavkler (2006) v prispevku »The main characteristics of the unemployed in Slovenia« govorita o stanju brezposelnosti v Sloveniji. Za slovenski trg dela je značilna nižja izobraženost brezposelnih, visoki socialni prispevki in nizka produktivnost dela. Glavne značilnosti so torej nizka stopnja zaposlenosti in visoka stopnja brezposelnosti med manj izobraženimi, izredno nizka stopnja zaposlenosti starejših in relativno visoka stopnja brezposelnosti med mladimi.

Iz dosedanjih raziskav je razvidno, da so dolgotrajni brezposelnosti v večji meri podvrženi predvsem (Bras, 2010, str. 9):

- mladi, ki so na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev,
- starejši, ki ob izgubi zaposlitve težje najdejo novo zaposlitev zaradi manjše fleksibilnosti,
- ženske, ki se vračajo po (starševski) odsotnosti in
- nižje izobraženi.

1.2.1 MLADI

Mladina v Sloveniji je ena izmed skupin, ki imajo najvišjo stopnjo brezposelnost, in je ena od družbenih skupin, ki so najbolj izpostavljene spremembam na zaposlitvenem trgu. Velik delež predstavljajo mladi, ki iščejo prvo zaposlitev in šele vstopajo na trg zaposlovanja (Leskošek,

2009). Višja stopnja brezposelnosti pri mladih kot v drugih starostnih skupinah je sicer pričakovana, ampak je potrebno opozoriti na resnost problema izključenosti in marginalizacije, saj je v Evropi brezposelnost mladih višja od stopnje brezposelnosti celotne populacije (Rapuš Pavel, 2005).

Brezposelnost mladega postavlja v vse bolj neugoden socialno ekonomski položaj, zmanjšuje mu status in ugled v družbi, ga marginalizira in vpliva na slabšo samopodobo. Spremljajoč pojav trajanja brezposelnosti je tudi pogosta socialna izolacija, ki lahko nastopi zaradi občutka sramu, izgube samozaupanja in poklicne identitete (Rapuš Pavel, 2005). Mladi brezposelni torej trpijo predvsem zaradi finančnih ovir, finančne odvisnosti od staršev in pritožb staršev zaradi njihove brezposelnosti (Poljšak – Škraban in Žorga, 2007).

Večina mladih je zaposlenih za določen čas in večinoma prehajajo iz zaposlenosti v brezposelnost. Takočasne zaposlitve ne vodijo v trajnejše oblike, kar za mlade predstavlja tveganje, saj jim zaposlenost ne zagotavlja neodvisnosti, kot so neodvisnost od družine, samostojnega bivanja ali načrtovanja življenjskih skupnosti (Leskošek, 2009). Enako pravi tudi Uletova (1994) in sicer, da vstop na trg dela za mlade ne pomeni samo finančne osamosvojitve, pomeni predvsem vstop v odraslost oziroma osamosvojitve, prevzem odgovornosti zase, pomeni postati odgovoren član družbe z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki so povezane z delom.

Winefield (1993, v Rapuš Pavel, 2005) pravi, da so posledice trajajoče brezposelnosti predvsem strah pred materialnim pomanjkanjem, redukcija odločitev, primanjkljaj delovnega zadovoljstva, zooženje socialnih stikov, znižanje socialnega statusa in negotovost glede prihodnosti.

1.2.2 STAREJŠI

Zaposlenost starejših delavcev pred upokojitvijo je zelo resen problem sodobnih razvitih gospodarstev in družb (Malačič, 2006). Dolgotrajno brezposelni so večinoma starejši, več kot tretjino dolgotrajno brezposelnih je namreč starih 50 let ali več. Starejši zapuščajo trg dela, so nekoliko manj aktivni pri iskanju zaposlitve, delodajalci pa se jim izogibajo (ZRSZ, Strokovna izhodišča za leto 2013, 2012).

Socialno, ekonomsko in osebno so najbolj prizadeti ljudje v srednjih letih (po 40. letu) in starejši delavci, ki po 20 ali več letih dela nimajo več možnosti, da bi se ponovno zaposlili (Kavar Vidmar, 1993a).

Razlog za izpostavljenost dolgotrajni brezposelnosti starejših je, da veljajo za manj fleksibilne, ambiciozne in manj motivirane za delo, prav tako je tudi njihova pripravljenost za nova znanja manjša in velikokrat nimajo ustrezne izobrazbe, sposobnosti in veščin (prav tam). Enake težave izpostavlja tudi Malačič (2006) in sicer neproduktivnost, zastarevanje znanja starejših in njihovo manjše investiranje v človeški kapital.

»Posamezniki pa so že povsem obupali in se ne trudijo več, da bi našli zaposlitev ali delo. Starejši računajo na možnost za predčasno upokožitev ali starostno upokožitev z nepolno pokojninsko dobo, nekoliko mlajši na invalidsko upokožitev« (Kavar-Vidmar, 1993a, str. 420).

1.2.3 ŽENSKÉ PO STARŠEVSKI ODSOTNOSTI

»Večkrat se že na razgovorih pojavijo vprašanja, ki so ženskam neprijetna, kot so: ste poročeni, ali nameravate (še) imeti otroke, koliko otrok imate, kako imate urejeno varstvo, so vaši otroci precej bolni, ali lahko delate čez redni delovni čas... Večina vprašanj je vezanih na materinstvo in na otrokovo zdravje« (Ivanuša – Bezjak, 1995, str. 55).

Na spletu je mogoče zaslediti kar nekaj člankov na temo brezposelnosti žensk po starševski odsotnosti.

V letu 2012 so inšpektorji ugotovili 15 kršitev s področja zagotavljanja varstva delavcem zaradi nosečnosti ali starševstva (Mlada mamica: Zanimivo, bila sem edina, ki je ostala brez službe, 2013).

Na uradu za enake možnosti poročajo, da prejemajo klice v povezavi z vrnitvijo na delovno mesto po dopustu za nego in varstvo otroka. Delodajalci le-te premestijo na slabše delovno mesto (Aktualno – materinstvo, b.d.). Po rojstvu otroka je povratek na delovno mesto največkrat otežen in nemogoč ali pa pristanejo na slabšem delovnem mestu, ki je tudi slabše plačano. Ženske v času odsotnosti izgubijo stik z delom, samozavest, in ker ne dopolnjujejo svojega znanja, to posledično pomeni tudi manjše možnosti napredovanja. Veliko žensk je

pred zaposlitvijo prisiljenih podpisati izjavo, da nekaj let po zaposlitvi ne bodo rodile. Razlog tiči v tem, da vsi izostanki pomenijo za delodajalca odvajanje prispevkov za plačo kljub odsotnosti zaposlenega in iskanje ustrezne zamenjave (Vrnitev – kako jo olajšati, 2012).

1.2.4 NIŽJE IZOBRAŽENI

Višja, kot je izobrazbena raven, manj je dolgotrajno brezposelnih. Največ brezposelnih, ki so na Zavodu prijavljeni eno leto ali več, ima (ne)dokončano osnovno šolo. Ti predstavljajo več kot 60 % dolgotrajno brezposelnih, več kot polovica dolgotrajno brezposelnih pa je na srednji poklicni ravni izobrazbe. Na drugi strani je med terciarno izobraženimi skoraj 6000 dolgotrajno brezposelnih, njihov delež predstavlja 38,7 %. Te osebe so pogosto odvisne od socialne pomoči, kar predstavlja le dodaten strošek državi (ZRSZZ, Strokovna izhodišča za leto 2013, 2012).

Izobrazba je pomembna, ampak danes ne zagotavlja več neke varnosti, saj sama izobrazba ne zagotavlja zaposlitve (Leskošek, 2009). V zadnjih letih je naraslo število brezposelnih z visoko izobrazbo, kar je povsem nov pojav (prav tam).

1.3 SPOPRIJEMANJE Z DOLGOTRAJNO BREZPOSELNOSTJO

1.3.1 UČINKI NEZAPOSLENOSTI

Nezaposlenost ima določene učinke na posameznika (Scherr, 1991 v Zorc Maver, 2007, str. 13):

- individualno življenje temelji na sposobnostih posameznika, da si skozi zaposlitev pridobi življenjska sredstva. Z izgubo zaposlitve sledi zmanjšanje prihodkov, kar posledično vodi v relativno ali absolutno revščino;
- zaposlitev, razumljena kot medij socialne integracije, predstavlja za odrasle osrednjo vlogo neformalnih socialnih odnosov. Nezaposlenost lahko tako pomeni nevarnost zmanjšanja socialnih odnosov, kar povečuje občutke osamljenosti, izključenosti in vodi v različne psihosocialne posledice;

- zaposlenost predstavlja za posameznika socialno priznanje in možnost udeležbe pri oblikovanju družbenega in individualnega življenja. Nezaposlenost lahko pomeni zmanjšanje teh možnosti, kar povečuje občutke nemoči, izgube nadzora nad lastnim življenjem in povečevanje apatije.

Ob izgubi službe, nezaposlenosti se pri ljudeh pojavijo strahovi in napetosti. V takšni stiski se pokažejo strahovi pred novim in neznanim, strahovi, povezani z zdravjem, strah pred revščino, strah pred osamljenostjo, in ob teh strahovih človek izgublja samozavest in občutek lastne vrednosti (Pačnik, 1995). Ljudje postanejo obupani, jezni, apatični, pasivni in vdani v usodo. Pri tem raste denarna stiska, pojavlja se strah za preživetje (Kavar-Vidmar, 1993a). Ljudje s slabimi zaposlitvenimi izkušnjami, tisti, ki preživljajo daljša obdobja nezaposlenosti, prej zanihajo v psihično bolezen, depresijo. Slabe zaposlitvene možnosti, nekatere človekove lastnosti, negativno doživljanje samega sebe in različnih doživetij povzročajo neprožnost pri iskanju poti iz stiske (Pačnik, 1995).

Dolgotrajna brezposelnost lahko neposredno vpliva na posameznike, družine in skupnosti. Ko so posamezniki že nekaj časa brez dela, se njihovo znanje razvrednoti zaradi pomanjkanja uporabe. Amortizacija človeškega kapitala sčasoma narašča, kar pomeni, da brezposelni lahko zaslužijo z novo službo, ampak se tudi možnosti za novo zaposlitev sčasoma zmanjšajo. Biti brezposeln pomeni zmanjšanje socialnega kapitala tudi v smislu mreže poslovnih stikov, ki omogočajo lažje iskanje novih delovnih mest. Pogosto naš socialni kapital definirajo delovni stiki, ki pa se z daljšim trajanjem brezposelnosti zmanjšajo. Oseba brez dela je tako vse bolj stigmatizirana. Dejstvo je, da dlje časa kot je posameznik brezposeln, težje najde zaposlitev. Poleg tega pa lahko stres ob vsem tem vpliva na telesno in duševno zdravje posameznika, družinsko dinamiko in blaginjo otrok brezposelnih (Nichols idr, 2013).

1.3.2 UKREPI PROTI BREZPOSELNOSTI

»V okviru aktivne politike zaposlovanja ločimo tri skupine ukrepov (Pačnik, 1995, str. 42):

1. ukrepi za reguliranje ponudbe delovne sile:
  - izobraževalni programi (študijski krožki, usposabljanje za redno delo, usposabljanje mladine...),
  - programi za spodbujanje prostorske mobilnosti (informiranje, finančna pomoč);
2. ukrepi za reguliranje povpraševanja po delovni sili:

- programi ohranjanja obstoječih zaposlitev (posebna naročila, subvencioniranje zalog),
  - programi subvencioniranja novih zaposlitev (olajšave delodajalcem, za mlade...),
  - javna dela (družbeno koristna, neprofitna, časovno omejena);
3. programi in ukrepi za usklajevanje med ponudbo in povpraševanjem po delovni sili:
- raznovrstni programi služb za zaposlovanje (informacijski sistemi, treningi veščin, načrtovanje kariere ...).«

»Križa zaposlovanja je pospešila tudi iskanje alternativnih rešitev za odpravljanje brezposelnosti. Te oblike spodbujajo ljudi k samostojnemu iskanju rešitev.

Najpogostejši obliki alternativnega zaposlovanja sta (Pačnik, 1995, str. 42):

1. samozaposlovanje (zasebna obrt, male produkcijske enote, zasebno delo v družbenih dejavnostih),
2. samoprodukcija (neformalna ekonomija, ki bi v nekaterih primerih morala dobiti status polformalnega dela).«

»Različnim modelom iskanja rešitev so skupne naslednje predpostavke (Zorc Maver, str. 17):

- vsi modeli izhajajo iz tega, da trg dela v prihodnosti ne bo imel več centralne vloge v družbi dela. Zaposlenost bo še naprej predstavljala osnovo proizvodnje bogastva, vendar pa ne bo več posredovala socialne integracije, socialne varnosti in priznanja,
- vsi modeli vidijo izhod v tem, da bodo poleg normativnih potekale marginalne dejavnosti mimo trga. Pri tem razlikujejo tri modele dejavnosti, in sicer na trg vezano plačano delo, privatno delo, ter dejavnosti v interesu skupnosti (ekološke politične socialne dejavnosti – te označujejo kot tretji sektor.«

1.3.3 STRATEGIJE SPOPRIJEMANJA

Potrebno je vnaprej predvidevati situacije, in načrtovati, kako jih preprečiti. Če je človek pripravljen na neugodne življenjske spremembe, lažje premaguje negativna občutja, s tem pa se širijo tudi možnosti za ugodno reševanje problemov. Če človek le čaka in se pripravlja na najhujše, je to spet druga skrajnost, ki ne omogoča ugodne rešitve (Pačnik 1995). »Negativno doživljanje samega sebe ali preveč črnogledno ocenjevanje kakega dogodka zavira človekove zmožnosti. Pogosto ljudje iščejo samo negativne elemente, na primer: »Tega nisem dobil, ker nisem dovolj pameten... za vedno bom ostal brezposeln ali na nizko vrednotenih delovnih

mestih... dolgočasen bom in prijatelji se me bodo izogibali... Takšne domneve in ocene so izraz osebne nespretnosti, slabe prilagojenosti in neprožnosti« (prav tam, str. 84).

Pomoč pri zaposlitvi si brezposelni poiščejo na zavodu za zaposlovanje, večinoma zaradi materialne prikrajšanosti na centrih za socialno delo. Kavar-Vidmar (1993a) pravi, da je ob prijavi na zavod večina brezposelnih zaskrbljena, vendar dokaj optimistična. S trajanjem čakalne dobe pričakovanja upadejo. Večje spremembe nastopijo po enem letu. Najprej so se brezposelni pripravljene zaposliti le v svojem poklicu, kasneje pa bi opravljali kakršnokoli delo. Ivanuša – Bezjak (1995) pravi, da brezposelni večinoma ne iščejo zaposlitve s skrajšanim delovnim časom, hkrati pa bi jih bila večina pripravljena sprejeti takšno zaposlitev, če ne bi bilo na voljo zaposlitve s polnim delovnim časom. Fleksibilnost v vrsti iskane zaposlitve je najbolj izrazita pri mladih brezposelnih, tistih, ki imajo slabše možnosti za zaposlitev, tj. slabo izobraženih in dolgotrajno brezposelnih.

Mnogi se znašajo le na pomoč zavoda. Nekaterim pa zadostuje le to, da so prijavljeni na zavodu, prejemajo nadomestilo, sami pa niso pripravljene veliko storiti za zaposlitev. Na centre za socialno pomoč se brezposelni obračajo zaradi oprostitve prispevka za zdravstveno varstvo, subvencije stanarin in podobnih materialnih vprašanj (Kavar-Vidmar, 1993b).

»Na zmanjšan obseg zaposlovanja in s tem na slabše možnosti najti zaposlitev, brezposelni večinoma ne reagirajo pasivno, temveč z intenzivnejšim iskanjem zaposlitve« (Pirher in Svetlik, str. 99). »Ko začneš iskati delo, te iskanje vleče kar naprej. Počutiš se, kot bi bil v rudniku zlata. Koplješ, koplješ, pa ga ni in vedno koplješ naprej« (Škafar, 1996, str. 29). »Najti zaposlitev pomeni aktivno iskati. Pomeni našo aktivnost in zagnanost in že sam izraz iskati nam pove, da bomo do uspeha prišli samo z načrtnim iskanjem in lastno aktivnostjo« (Ivanuša – Bezjak, 1995, str. 40).

Brezposelni uporabljajo različne metode iskanja zaposlitev (Pirher in Svetlik, 1994):

- metoda iskanja zaposlitve preko specializiranih institucij (javne službe – zavodi za zaposlovanje, privatne agencije za zaposlovanje), ki brezplačno pomagajo pri iskanju zaposlitve,
- metoda pregledovanja oglasov v časopisih in revijah, kjer lahko pridobimo informacije o zaposlitvah, ki so na voljo javnosti. Ta metoda ne vključuje tudi prijave na oglas. Na oglas se

ne prijavljajo, ker ne ustrezajo zahtevanim pogojem glede izobrazbe, delovnih izkušenj ali pa jim zaposlitev ne ustreza zaradi različnih razlogov, kot so delovni čas, plača,

- metoda zbiranja informacij o možnostih zaposlitve pri sorodnikih, prijateljih in znancih, ki jo delodajalci ocenjujejo kot zelo uspešno, pri nas pa ima še vedno negativen prizvok kot zaposlitev »po vezah«,

- metoda neposrednega poizvedovanja pri delodajalcu, pri kateri brezposelni »na slepo« sprrašujejo v podjetjih za delo, čeprav niso razpisana prosta delovna mesta. Kadrovske službe jih nato vnesejo v svoje evidence, in ko se pojavijo potrebe po novih kadrih, navežejo stik z brezposelnimi, ki ustrezajo zahtevam prostega delovnega mesta,

- metoda iskanje zaposlitve z javljanjem na oglase in razpise v časopisih, revijah in elektronskih medijih,

- pri metodi iskanja možnosti za samozaposlitev pa gre za iskanje zemlje, zgradb, opreme, dovoljenj, licenc in denarnih sredstev za samozaposlitev.

K življenjskemu zadovoljstvu nezaposlenih največ pripomore tudi udejstvovanje pri gospodinjskih delih kot koristnih dejavnosti. Ta dela niso plačana, koristna pa so za tiste, od katerih nezaposleni pričakuje in prejema materialno podporo (starši, zakonski partnerji, sestre, bratje). Ob onemogočenem delovanju v sferi dela tako brezposelni delujejo v drugi vlogi, ki je prav tako pričakovana in poudarjena v smislu razvojne naloge v tem življenjskem obdobju. To najpogosteje velja za nezaposlene ženske in le-te pogosteje uporabljajo strategije spoprijemanja, usmerjene v zmanjševanje negativnih emocij, kot pa v strategije, usmerjene v odstranjevanje problema. Rapuš Pavel (2005) navaja, da se ženske lažje spoprijemajo s to izkušnjo kot moški. Razlog je v tem, da ženske razpolagajo s širšo in bolj razvejano socialno mrežo, ki jim v tej situaciji lahko nudi podporo, da lažje vzdržujejo raven aktivnosti, kljub temu, da so brezposelne (Žorga in Poljšak – Škraban, 2007). Opravljanje gospodinjskih del nas lahko zamoti, a nam to ne predstavlja dolgotrajnega izhoda in postane le neka rutina. »Doma mi je bilo dolgčas, naveličala sem se pospravljanja hiše, brisanja prahu, ki ga je bilo vsak dan več in več. Spet se je pojavila kriza« (Škafar, 1996, str. 29).

Klemenčič (2006) v svojem članku predstavi študijo, s katero sta Hendry in Raymond (1983, po Hendry in Kloep, 2002) identificirala življenjske sloge brezposelnih mladih odraslih in ponuja dober vpogled v možne odzive na brezposelnost. Prva strategija se je pojavljala med mladimi odraslimi, ki niso imeli izkušnje z delom, vendar so ta čas izkoristili za razmišljanje o prihodnji delovni karieri. Izkušnji brezposelnosti so tako pripisali pozitiven pomen. Druga

strategija spoprijemanja je nesrečna stagnacija in je za posameznika manj produktivna. Pokazala se je pri mladih moških, ki so se zbirali v skupinah na ulici brez virov, da bi si lahko poiskali zadovoljivo preživljanje prostega časa ali službo. Tretji način spoprijemanja je bil prisoten med mladimi odraslimi (predvsem moškimi), ki so ves čas preživeli doma, gledali TV in redko zapustili svoj dom, ter se družili z ostalimi. Pri njih je bila prisotna pasivnost, vdaja, samotarski način življenja in negativna naravnost do brezposelnosti. Takšna apatija povzroča neučinkovito premagovanje stiske. Četrty način spoprijemanja z brezposelnostjo pa se je pokazal pri »razvijalcih« oziroma »podjetnikih«. Vse svoje moči so usmerili v iskanje zaposlitve, udeleževali so se kratkotrajnih usposabljanj in se dodatno kvalificirali, da bi povečali možnost lastne zaposljivosti. Za pridobivanje novih izkušenj so bili pripravljeni sprejeti alternativne zaposlitve ali pa se zaposliti tudi za polovični delovni čas.

Negativne posledice nezaposlenosti lahko mladi nadomestijo ali vsaj zmanjšajo, če imajo na razpolago določene zunanje vire. Te zunanje vire lahko predstavljajo na primer družina, ki ponuja finančno podporo, ali pa če ima mladostnik resnega partnerja in dobre prijatelje, s katerimi se lahko pogovarja o svoji situaciji. To pomaga pri premostitvi psihološke stiske, ki jo povzroča brezposelnost. Na splošno lahko rečemo, da je ta oblika podpore ključna pri spoprijemanju mladih z brezposelnostjo. Omenjene tri vrste socialne opore imajo lahko veliko vlogo pri reševanju stiske, ki jo povzroči dolgotrajna brezposelnost. Nudijo materialno, psihološko in moralno pomoč (Lorenzini in Giugni, 2012). »Brezposelni zelo cenijo čustveno podporo. Ta jim pomaga, da niso osamljeni in ne postanejo apatični. Tako tudi lažje prebrodijo izgubo samospoštovanja, ki jih pogosto doleti, če se primerjajo z drugimi, ki službe niso izgubili« (Škafar, 1996, str. 70). Tudi Ivanuša – Bezjak (1995) pravi, da ne smemo dopustiti, da zapademo v depresijo, pri tem pa so nam lahko v veliko psihično podporo razumevajoči prijatelji, starši in sorodniki, če smo jim pripravljeni prisluhniti.

2 EMPIRIČNI DEL

2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

R1: Kakšne so izkušnje dolgotrajno brezposelnih z iskanjem službe?

R2: Kako doživljajo in se spoprijemajo z brezposelnostjo?

R3: Kako se preživljajo medtem, ko so brezposelni?

R4: Kako dolgotrajno brezposelne omejuje brezposelnost v vsakdanjem življenju?

R5: Kateri pomoči pripisujejo največji pomen tekom brezposelnosti?

R6: Kaj jim predstavlja zaposlitev ?

R7: Kako so zadovoljni s svojim življenjem na splošno?

R8: Kako izkoristijo prosti čas tekom brezposelnosti?

R9: Ali obstaja razlika v sprejemanju in spoprijemanju brezposelnosti med ljudmi z višjo in nižjo izobrazbo?

2.2 VZOREC IN POSTOPEK IZBIRE VZORCA

V vzorec sem zajela štiri dolgotrajno brezposelne osebe, od tega sta dva moška in dve ženski, dva z nižjo izobrazbo (osnovna, srednja šola) in dva z višjo izobrazbo (fakultetna izobrazba). Intervjuvala sem mlade dolgotrajno brezposelne, stare od 23–29 let.

Poznala sem samo eno intervjuvanko, ostale pa sem pridobila po metodi snežne kepe. Najprej sem iskala intervjuvance v mreži svojih prijateljev in znancev, ti pa so moje prošnje za intervjuje posredovali svojim prijateljem in znancem, s katerimi smo se preko elektronske pošte ali telefona zmenili za kraj, čas ter potek intervjuja. V tej mreži je bilo dolgotrajno brezposelnih več, kot sem pričakovala, a jih veliko ni bilo pripravljeno na pogovor o tej temi. Osebni podatki so na željo intervjuvancev anonimni, zato sem njihova imena zamenjala z izmišljenimi, prav tako pozornosti nisem posvetila njihovim konkretnim bivšim delovnim mestom, govorili smo le na splošno, saj so bili v ospredju njihovi občutki in čustva. Intervjuji so trajali nekje od 25–40 minut, nekateri so bili zgovornejši in bolj odprti pri odgovarjanju, druge pa je bilo potrebno spodbujati z različnimi podvprašanji.

Maja je stara 28 let. Zaključila je srednjo ekonomsko šolo in ekonomsko fakulteto. Na zavodu za zaposlovanje je prijavljena že malo več kot eno leto. V času šolanja je opravljala počitniška dela prek študentskega servisa, še nikjer pa ni bila redno zaposlena. Po opravljeni diplomiji je

le prek sestrine študentske napotnice delala v lokalu. Z iskanjem redne službe ima težave, zato si išče alternativne oblike dela.

Mitja je star 29 let. Zaključil je srednjo gostinsko šolo, to odločitev pa obžaluje. Po osnovni šoli ni vedel, kateri poklic ga veseli, posledično se je vpisal tja, kamor se je največ njegovih prijateljev. Kot dijak je delal kot natakar preko študentskega servisa, po koncu šolanja pa ni dobil nikjer redne službe. Nekaj mesecev je bil doma. Ker je prišel do zaključka, da za gostinska dela zaposlujejo večinoma preko študentskega servisa, se je zgolj zaradi statusa izredno vpisal na srednješolski program. Opravljal je tudi razna sezonska dela. Sedaj, ko je že starejši si zelo želi redne službe, brezposeln pa je že leto in pol. Izraža razočaranje nad delom na zavodu za zaposlovanje.

Nina je stara 23 let. Ima osnovnošolsko izobrazbo in nedokončano frizersko šolo. Kratek čas je delala v trgovini, sedaj pa je 4 leta brezposelna. Ima partnerja in dva otroka, in pravi, da si trenutno niti ne želi redne službe, saj je doma gospodinja in je s tem tudi zadovoljna.

Miha je star 25 let. Končal je gimnazijo in višjo ekonomsko šolo. Brezposeln je leto in pol. Med študijem je opravljal razna počitniška dela, da je lahko plačeval stroške za življenje v Ljubljani, posledično pa je trpela njegova izobrazba. Začasno je delal na bencinski črpalki. Za spoprijemanje z brezposelnostjo nima nobene posebne strategije, saj pravi, da je že obupal, prav tako pa se počuti izgubljenega, saj ne ve, katero delo bi ga sploh veselilo.

2.3 RAZISKOVALNI INSTRUMENT TER POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV

Za raziskovalni instrument sem uporabila nestrukturirani intervju. Vprašanja, na katerih je temeljil pogovor, sem imela pripravljena vnaprej, dovolila pa sem si tudi prostor za druge teme oziroma podvprašanja.

Za nestrukturirani intervju sem se odločila, ker je pogovor bolj sproščen, hkrati pa lahko izveš več o življenju posameznika. Vnaprej pripravljena vprašanja pa so bila moja osnova za lažjo primerjavo in interpretacijo raziskovalnih vprašanj. Osnovna vprašanja so priložena v prilogi.

2.4 POSTOPEK RAZISKOVANJA IN OBDELAVE PODATKOV

Podatke za raziskovanje sem pridobila iz štirih intervjujev. Tema intervjuja je bila vsem znana že vnaprej, prav tako sem imela pred pogovorom pripravljena vprašanja. Do intervjuvancev

sem prišla po metodi snežne kepe. Po privolitvi posameznika za pogovor o dolgotrajni brezposelnosti, sem se z vsakim posebej dogovorila za čas in kraj. Intervjuje sem posnela z diktafonom, pri tem pa sem dala vsakemu posamezniku možnost, da ostanejo njihovi osebni podatki anonimni. Intervju sem kasneje dobesedno prepisala in jih za lažje razumevanje preoblikovala v knjižni pogovorni jezik, saj sam način govora ni bil v ospredju. Z Majo, ki je moja znanka, sva se dobili pri njej doma in sicer 11. aprila 2014 ob 11. uri. Pogovor je trajal 40 minut. Kontakt od Mitje mi je posredovala prijateljica. Preko elektronske pošte sem mu predstavila svojo temo in pripravljena vprašanja, da se je lažje pripravil. Dobila sva se 3. maja v parku. Intervju je trajal 25 minut. Zaradi že posredovanih vprašanj pri odgovarjanju ni potreboval veliko časa za razmislek. Intervju je potekal 16. aprila 2014 ob 14.30. K Nini me je usmerila moja prva intervjuvanka Maja. Z Nino sva se 5. maja 2014 ob 10. uri dobili na kavi v lokalu. Postavila sem ji nekaj podvprašanj, saj je sama odgovarjala zelo na kratko. Zaradi hrupa v lokalu in njenega malo slabšega razumevanja slovenščine je bilo potrebno kakšno vprašanje večkrat ponoviti in ji bolj podrobno razložiti. Intervju je trajal približno pol ure. Z Miho sva se odločila, da se dobiva v bolj mirnem lokalu. Intervju z njim je potekal 11. maja 2014 ob 16. uri. Intervju je trajal 37 minut. Ker se mu je mudilo na trening nogometa, je poskušal biti pri svojih odgovorih čim bolj jedrnat. Vse navedene intervjuje sem posnela z diktafonom.

Intervju sem najprej prepisala in ga slovnično uredila, nato pa jih obdelala s standardnim postopkom obdelave oziroma kodiranjem. Po prepisu intervjuja sem pomembnim stavkom izbrala kode, ki so prikazani na naslednji strani v izseku kodiranja. Celotne intervjuje sem kopirala v prvi stolpec v tabeli, kjer sem z rumeno barvo označila pomembne podatke za mojo raziskavo. To so kode 1. reda. Nato sem kodom 1. reda pripisala nadpomenke in v zadnjem stolpcu sem kode 2. reda združila v kategorije, ki sem jih uporabila pri interpretaciji intervjujev. Kategorije so: biografski podatki, spoprijemanje z brezposelnostjo, prosti čas, denarna socialna pomoč, pomen družine, podpora prijateljev, družabno življenje, sprejemanje brezposelnosti, načrti za prihodnost, izkušnje z iskanjem službe. Kode in kategorije sem povezala še z literaturo.

Izsek iz kodiranja pol-strukturiranega intervjuja:

<p>Maja: tako, da ne obupam in sem optimistična, čeprav že počasi vse skupaj načinja mojo samozavest. Poslala bom še milijon prošenj, če bo to potrebno. Poskušam se čim več izobraževati na različnih področjih in nekako zapolniti svoj prosti čas. V veliko pomoč mi je moja družina, ki me podpira, predvsem finančno. Veliko pa mi pomeni tudi denarna socialna pomoč, ki jo v tem času prejmem, a ko dobim službo, bom morala še to vračati, saj je preteklo že več kot eno leto.</p>	<p>Optimizem</p> <p>Slaba samopodoba</p> <p>Izobraževanja</p> <p>Starševska pomoč Finančna pomoč</p> <p>Socialna pomoč</p>	<p>Spoprijemanje z brezposelnostjo</p> <p>Spoprijemanje z brezposelnostjo</p> <p>Prosti čas</p> <p>Pomen družine</p> <p>Denarna socialna pomoč</p>
---	--	--

2.5 INTERPRETACIJA

R1: Kakšne so izkušnje dolgotrajno brezposelnih z iskanjem službe

Intervjuvanci imajo slabe izkušnje z iskanjem službe in navajajo različne razloge kot posledice svoje dolgotrajne brezposelnosti. Eden izmed intervjuvancev pravi, da si ne želi določenih služb (npr. v gostinstvu), služb, ki nimajo povezave z njegovo izobrazbo ali pa so slabo plačane, spet drugi pravijo, da so pripravljeni sprejeti kakršnokoli službo. Kavari-Vidmar (1993) pravi, da s čakalno dobo upadejo tudi pričakovanja in, da so se brezposelni najprej pripravljene zaposliti le v svojem poklicu, kasneje pa bi sprejeli kakršno koli delo. Ravno to je bilo izpostavljeno tudi v enem izmed intervjujev (Maja: »Najprej sem si zelo močno želela se zaposliti na mojem področju, sedaj bi sprejela vsako službo«). Kljub vsem pripravam, branju literature o tem, kako se najbolje pripraviti na razgovor, pomoč svetovalk na Zavodu za zaposlovanje pri pravilnem pisanju prošenj, so ti poskusi neuspešni (Maja: »Preučila sem vse članke, forume, knjige o tem kaj je pomembno na razgovorih, poslala sem že ogromno prošenj za delo... neuspešno«). Powers (2005) pravi, da se je potrebno z občutki

zavrnitve spopadati tako, da se zavedamo, da se delodajalec ni odločil, da ne bo zaposlil nas, ampak se je le odločil, da bo zaposlil nekoga drugega.

Z Zavodom za zaposlovanje imajo intervjuvanci slabe izkušnje. Navajajo, da jih pošiljajo na razgovore, ki niso v povezavi z njihovimi poklici in tako že vnaprej vedo, da nimajo nobenih možnosti ali pa jih redkokdaj pošiljajo na razgovore, Mitja še celo pravi, da nudijo zelo malo osebne pomoči in ima občutek, da si zanje le še en brezposelni več (*»Predvsem sem pa imel slabe izkušnje z Zavodom za zaposlovanje, ker si tam samo številka, le še en brezposelni več, osebno ti pomagajo zelo malo«*). Razlagal je tudi o delavnicah, na katere jih pošiljajo Zavodi za zaposlovanje. Je zelo kritičen do delavnic in pravi, da mu ni bila nobena v pomoč (*»... so me poslali na delavnico, da bi naučil kako pisati prošnje. Ne rečem za kakšne tujce. Zakaj bi jaz rabil to? Vse to sem se naučil v šoli in vse nejasnosti sam našel na internetu«*). Vsi omenjajo veliko konkurenco na trgu dela in, da je še ogromno ostalih, ki se borijo za zaposlitev. Kljub vsem pozitivnim lastnostim, kot so komunikativnost, urejenost, je težko dobiti službo. Ena izmed intervjuvank je izpostavila tudi pozitivno stališče Zavoda za zaposlovanje, s katerim ima sama izkušnjo, in sicer pravi, da je zadovoljna s tamkajšnjimi delavkami, ki jo poskušajo motivirati in ji pomagati pri pravilnem pisanju prošenj. Intervjuvanci so poskušali dobiti službo tudi preko agencij, samostojno preko oglasov na internetu, ampak so bili vsi poskusi neuspešni. Spet drugi poskušajo nekaj zaslužiti z delom na črno (*Nina: »Doma imamo mini salon, je pa to na črno. Zato bi prosila, da ostanejo moji podatki anonimni. Friziram pač doma sosedo, znance, samo jim ne računam veliko, to je bolj za moje veselje«*) ali pa preko tujih napotnic preko študentskega servisa (*Maja: »Potem pa si moram iskat alternative, kot sem prej rekla prek sestrine napotnice«*), Maja pa omenja še inštrukcije iz matematike in angleščine, s katerimi nekaj malega zasluži. Večina jih navaja še iskanje dela v tujini kot izhod v sili. Poleg navedenih razlogov za neuspešne poskuse pri zaposlovanju, intervjuvanci navajajo še:

- previsoka izobrazba, pri čemer delodajalec skrbi to, da bo posameznik ob prvi boljši ponudbi to delovno mesto zapustil,
- zaposlovanje preko vez,
- nedokončana srednja šola oziroma le osnovnošolska izobrazba,
- slabo znanje slovenskega jezika,
- premalo izkušenj za določeno delovno mesto.

R2: Kako doživljajo in se spoprijemajo z brezposelnostjo?

Intervjuvanci doživljajo svojo brezposelnost tako pozitivno kot tudi negativno. Pozitivno mnenje je izrazila Maja, saj pravi, da s službo življenje postane rutina, kot brezposelna pa ima čas za razne dejavnosti. Intervjuvanci ne navajajo nobene posebne strategije za spoprijemanje z brezposelnostjo, govorijo le na splošno. Nekateri poskušajo ostati optimistični, čeprav situacija brezposelnosti močno vpliva na samozavest. Maja poskuša svojo situacijo rešiti na način, da ne obupa pri pošiljanju prošenj za delo, prav tako pa se izobražuje na različnih področjih in si s tem nabira raznolike izkušnje ter krajša svoj prosti čas. Pri preživljanju ji pomagajo starši, veliko ji pomeni tudi denarna socialna pomoč, ki jo prejema. Zdi se ji, da staršem ni v ponos in sram jo je komu povedati, da pri svojih 28ih letih živi pri starših. Pravi, da je potrebno iz negativnega izluščiti tudi nekaj pozitivnega, skuša obdržati svoj optimizem in verjeti vase. Izpostavlja tudi drugačen vidik na življenje z redno službo. Pravi, da takrat življenje postane neka rutina in nimaš več toliko prostega časa, ki bi ga lahko izkoristili za pridobivanje novih znanj ali izkušenj. Mitja se v času brezposelnosti počuti nekoristnega. Želi si redne zaposlitve. »Izguba dela oziroma zaposlitve ali zgolj stanje nezaposlenosti spremeni življenje tako v duhovnem kot materialnem smislu. Človek se počuti nekoristnega, ujetnik družbenega sistema, ki ne zadovoljuje elementarne človekove potrebe po svobodi in neodvisnosti, ki mu jo daje delo in lasten vir dohodka« (Cink, 2007). Mitja trenutno živi s svojim dekletom, ki je sicer redno zaposlena, ampak je trenutno noseča. Ravno zaradi tega si še bolj želi službe, da bo lahko preživljal svojega otroka. Nina se materialno zanaša na partnerja. Kakšne posebne strategije ne omenja, saj je zadovoljna s svojim življenjem. Omenja le to, da razmišlja o zaključku srednje frizerske šole, saj bi potem imela boljšo možnost za zaposlitev na tem področju. Miha je na začetku svoje brezposelnosti vztrajal in si samostojno preko oglasov iskal službo, zdaj pa je že obupal. Tudi sama sem v intervjuju zaznala njegovo naveličanost nad trenutno situacijo. Poskušal bo še z iskanjem dela v tujini, ampak pravi, da ne obvlada tujih jezikov, kar pa povsod zahtevajo. Pri tem se je potrebno zavedati, tako kot pravi Bratina (1992), da delo predstavlja enega izmed pomembnejših dejavnikov človekove eksistence. Vsaka sprememba na področju človekovega dela je nujno povezana s spremembo vedenja in lastne podobe posameznika o samem sebi, in le-ta pomembno kreira njegov odnos do okolja.

R3: Kako se preživljajo medtem, ko so brezposelni?

Pri tem vprašanju me je zanimalo predvsem finančno preživljanje, saj so, kot pravi Cink (2007), po »mnenju številnih strokovnjakov najočitnejše in neposredne posledice finančne

narave« in ravno denarne vire, kot na primer plača, potrebuje posameznik za izgradnjo svoje identitete (Zorc Maver, 2008). Dva od intervjuvancev, ki nimata partnerja, živita pri starših in jih le-ti tudi preživljajo in finančno podpirajo, druga dva pa sta odvisna od financ svojih partnerjev. Večina jih prejema tudi denarno socialno pomoč, ena izmed intervjuvank omenja še otroški dodatek, kar jim malo olajša situacijo in pomaga poravnati nekatere stroške, kot so računi za telefon ali bencin. »Obstoječi sistem pravic, ki nam jih zagotavlja socialna država, nam ne zagotavljajo nujno tudi preživetja. Denarna nadomestila in pomoči v času brezposelnosti zelo težko primerjamo z minimalnim dohodkom, ki zagotavlja socialno varnost posameznika« (Cink, 2007). Maja navaja, da se je zaradi manjših denarnih sredstev naučila varčevati in ni več tako zapravljava, kot je bila včasih. Ukvarjajo pa se tudi z dejavnostmi, s katerimi nekaj malega zaslužijo, kot na primer inštrukcije matematike in angleščine ali pa s frizerstvom doma. Mitja ima še nekaj prihrankov, saj ni nikoli zapravljjal za njemu nesmiselne stvari (*»Nikoli nisem zapravljjal za bedarije. Nisem toliko hodil ven, ne zapravljam za cigarete, alkohol, oblačila. Denar je šel za nujne stvari in vseeno nisem škrt. Ampak če znaš z denarjem ravnat, to veliko pomeni«*). Vseeno se preživljata z dekletovo plačo, to kar ima on privarčevano, pa hranita za krizne čase.

R4: Kako dolgotrajno brezposelne omejuje brezposelnost v vsakdanjem življenju?

Intervjuvanci v veliki meri izpostavljajo brezposelnost kot tisto, ki jim onemogoča zaživeti samostojno in neodvisno od staršev, partnerjev. Intervjuvanca, ki še nimata partnerja, živita pri starših. Maja ima slabo vest, saj se zaveda, da tudi starša nimata toliko denarja, posledično si želi redno službo in svojih dohodkov. Ravno tako, si tudi Miha želi osamosvojiti, sedaj pravi, da nima nič koristnega za početi. Oba brezposelnost ovira tudi pri njunem družabnem življenju. Maja ne hodi več veliko ven z družbo, bolj ji odgovarjajo druženja, kjer se ne zapravlja (*»Ne morem si privoščiti stvari, ki sem si jih včasih kot študentka lahko, moram varčevati. Tudi kavicam in pijačkam s kolegicami sem se skorajda odpovedala«*). Tu se lahko navežem na Scherr (1991) v Zorc Maver (2007), ki pravi, da nezaposlenost lahko pomeni nevarnost zmanjšanja socialnih odnosov, kar povečuje občutke osamljenosti. Maja govori tudi o tem, da se v družbi prijateljev, ki so zaposleni, počuti izločeno, saj z njimi ne najde skupnih tem za pogovor. Tudi Mihovo družabno življenje trpi. S prijatelji gre ven le takrat, ko prejme denarno socialno pomoč. Brezposelnost ga je ovirala tudi v razmerju z dekletom. Pravi, da ga je obsojala, občutek je imel, da ji predstavlja le dodaten strošek. Da ne bi imel preveč stroškov, je prodal tudi avtomobil, zaradi česar sedaj ni mobilen in kot pravi sam, mu to predstavlja problem (*»Ko greš na razgovor, te vprašajo, če imaš svoj prevoz«, »ga nimam,*

ker nimam denarja za stroške za avto in potem avtomatsko odpadeš.« Mitja izpostavlja to, da je preveč odvisen od dekleta (*»Vse kar ona dobiva, si deliva, živim pri njej, kar pomeni, da je njen denar tudi moj in v primeru, da enkrat ne bova več skupaj, bom ostal na cesti«*), pri tem se počuti zelo nekoristnega. Edina, ki je zadovoljna s svojo trenutno situacijo je Nina in pravi, da je brezposelnost ne omejuje. Prav tako priznava, da se na razgovorih za službo ne trudi po najboljših močeh, saj službe trenutno niti ne potrebuje. Tako kot izpostavlja Kavar – Vidmar (1993a) je nekaterim dovolj le to, da so prijavljeni na zavodu in prejemajo nadomestilo, sami pa niso pripravljene veliko storiti za zaposlitev. Nina ob tem ne čuti sramu, zadovoljna je s tem, da je doma gospodinja, z možem pa se preživljata sama, brez pomoči drugih.

R5: Kateri pomoči pripisujejo največji pomen tekom brezposelnosti?

Negativne posledice nezaposlenosti lahko mladi zmanjšajo, če imajo na razpolago določene zunanje vire. Te zunanje vire lahko predstavljajo na primer družina, ki jih finančno podpira ali pa če ima mladostnik resnega partnerja in dobre prijatelje, s katerimi se lahko pogovarja o svoji situaciji. To pomaga pri premostitvi psihološke stiske, ki jo povzroča brezposelnost. Nudijo nam materialno, psihološko in moralno pomoč (Lorenzini in Giugni, 2012). Tudi Zorc Maver (2008) pravi, da bolj kot je oseba vlagala v odnose z drugimi ljudmi, ki so jim pomembni, lažje prebrodijo kritične situacije v svojem življenju. V veliki meri so vsi govorili predvsem o materialni pomoči, ki jo potrebujejo za preživetje. Materialno jih podpirajo starši, partner, tudi prijatelji, veliko jim pomeni tudi denarna socialna pomoč, ki jo prejemajo. Cink (2007) pravi, da je mogoče trditi, da brezposelnost ne predstavlja le težave materialne narave, temveč tudi izgubo občutka identitete, saj brezposelnost zmanjšuje pomembne socialne stike zunaj družine.

Moralna pomoč v tej stiski veliko pomeni. Vendar so se nekateri zaradi svoje situacije oddaljili od družbe, saj nimajo toliko denarja, da bi si lahko privoščili to, kar so si lahko pred brezposelnostjo, poleg tega pa imajo tudi njihovi prijatelji svoje obveznosti (*Maja: »Tudi oni se osamosvajajo, nekateri imajo že svojo družino, službo«*). Nina se finančno in moralno zanaša na partnerja, in pravi, da bo, ko bo enkrat prišlo do tega, da bo potrebovala pomoč drugega, videla na koga se lahko zares zanese. Finance pridobiva še z otroškimi dodatki in z denarno socialno pomočjo, poleg tega pa ima doma tudi manjši frizerski salon, ki ni prijavljen, in svoje redne stranke. Mihi največ pomeni finančna pomoč, saj mu, kot sam pravi, čustvena opora in spodbuda ne pomagata več (*»Kakšna čustvena opora in spodbujanje mi sploh več nič ne pomeni. Obupal sem in mi nobena spodbuda več ne pomaga«*). Pogovori o brezposelnosti intervjuvancem niso v pomoč, Mitja izpostavlja, da mu pogovori zbijajo

moralo, poleg tega pa noče pomiljevanja. V tem času potrebuje spodbudo s strani dekleta, potrdilo, da ji je pomoč, čeprav ne finančno (*»Kar rabim je, da mi dekle pove, da sem ji v pomoč in korist, čeprav ne v finančnem smislu«*). Nina pravi, da je bila vzgajana v kulturi, kjer je še vedno običaj, da moški finančno skrbi za družino, žena pa je gospodinja. Tako zanjo odvisnost od partnerja ni nič neobičajnega. Miha pravi, da mu starši nudijo oporo, hkrati pa govori tudi o tem, da ga obsojajo in opozarjajo na to, da nima službe (*»V jezi mi reče, da sem popolnoma nekoristen in ni čudno, da me nihče noče zaposlit pa da nobena ne bo hotela takšnega lenuha kot sem jaz«*). Pravi, da je postal pasiven, len in, ker doma ne pomaga pri opravilih, prihaja do konfliktov.

R6: Kaj jim predstavlja zaposlitev ?

Zaposlitev intervjuvancem predstavlja osamosvojitvev, samostojnost, neodvisnost od partnerja, krajšanje dolgčasa, lastno finančno zagotovilo, lastno stanovanje, lažje življenje, boljše družabno življenje, samozavest, upanje, optimizem. Nina se pri svojih željah zaveda, da je pot do popolne osamosvojitve dolga, bi bila pa zaposlitev nek začetek te poti, prav tako pa bi lahko prispevala nekaj denarja staršem za skupne stroške. Mitja si zelo želi lažjega življenja zase in za svojo ženo, pravi, da bi jo rad razbremenil in tako bi se tudi sam bolje počutil. Nina izpostavlja svojo skrb glede samostojnosti. Zaveda se, da je odvisna od partnerja in, da danes ne moreš na vsakogar računati, saj nikoli ne veš kaj lahko pride vmes (*»... mlada sva že začela in nikoli ne veš kaj lahko vse vmes pride, danes ne moreš na vsakogar računat«*). Miha noče biti več v napoto staršem, želi pa si tudi več druženja s prijatelji in, tako kot pri prejšnjih vprašanih, izpostavlja tudi finančno plat življenja. Pravi, da brez denarja nimaš ničesar. Z zaposlitvijo ne bi bil več tako pesimističen (*»Z zaposlitvijo bi se mi vrnilo tudi upanje, moj optimizem, ki ga sedaj ni več«*).

R7: Kako izkoristijo svoj prosti čas med brezposelnostjo

Maja govori o tem, kako je imela na začetku preveč prostega časa, kasneje pa si ga je zapolnila z različnimi dejavnostmi, kot na primer branjem knjig, tekom, sprehodi v naravi, izvajanjem inštrukcij iz angleščine in matematike, udeleževanjem različnih tečajev.

K življenjskemu zadovoljstvu nezaposlenih veliko pripomore udejstvovanje pri gospodinjstvih delih. Koristna so predvsem za tiste, od katerih nezaposleni pričakuje in prejema moralno in materialno podporo, na primer za starše, zakonske partnerje, sestre, brate (Žorga in Poljšak – Škraban, 2007). Ker Maji starši nudijo finančno podporo, se jim skuša oddolžiti z

opravljanjem gospodinjskih del doma. Prav tako tudi Mitja pomaga pri gospodinjskih opravilih (*»doma pomagam – kuham, pospravljam, pomivam posodo, delam na vrtu, uredim vse, kar je potrebno okrog stanovanja, svoje dekle poskušam čim bolj razbremeniti«*). Tudi Nina je gospodinja. Skrbi za otroke, kuha, pospravlja, poskrbi za gospodinjstvo in poskrbi, da partner nima dela še doma, ko pride iz službe. Svoj prosti čas posveti tudi frizerstvu, saj ima nekaj rednih strank.

Miha je bolj pasiven, kar tudi sam prizna (*»Moram priznati, da sem se kar malo polenil«*). *»Ljudje postanejo obupani, jezni, apatični, pasivni in vdani v usodo. Pri tem raste denarna stiska, pojavlja se strah za preživetje.«* (Kavar-Vidmar, 1993). Miha je tako večinoma doma, v prostem času pa je za računalnikom, gleda televizijo, ukvarja pa se še z nogometom. Doma tako bolj malo pomaga pri opravilih, zaradi česar prihaja med njim in starši do konfliktov. Pravi, da ga le še šport drži pokonci, da ne postane popolnoma pasiven. Miha izpostavlja ravno to, o čemer govorita Žorga in Poljšak Škraban (2007), in sicer, da mladi brezposelni trpijo predvsem zaradi finančnih ovir, finančne odvisnosti od staršev in pritožb staršev zaradi njihove brezposelnosti.

R8: Kako so zadovoljni s svojim življenjem na splošno?

Nekateri so s svojim življenjem zadovoljni in so optimistični, drugi pa so že obupali. Maja izpostavlja to, da so ljudje, ki so še v slabših situacijah kot brezposelni, tudi Mitja poskuša obdržati pozitivno naravnost do situacije brezposelnosti. Pravi, da ne živi v takšnem stresu kot takrat, ko je delal in, da mu to veliko pomeni. Do brezposelnosti ima v bistvu ambivalentna čustva. Sicer ne živi v stresu, ampak si želi službe, da bi razbremenil dekle, sam preživljal otroka, da bi si lahko skupaj privoščili oddih ter, da bi spoznal nove ljudi (*»rad bi bil jaz tisti, ki bi otroku nudil tisto, kar potrebuje. Rad bi delal, spoznal nove ljudi, se kaj novega naučil, šel s punco na kakšno potovanje«*). Nina svojo brezposelnost doživlja pozitivno v tem smislu, da se lahko posveti vzgoji svojih otrok. Ker večino časa preživi z otroki, ji le ti bolj zaupajo kot očetu (*»meni tudi bolj zaupata kot očetu, saj sem vedno z njima«*). Intervjuvanec Miha pa izpostavlja predvsem nezadovoljstvo s svojim življenjem in situacijo, v kateri se je znašel. Zaradi želje po osamosvojitvi je pod velikim pritiskom in stresom (*»Vsi mislijo, kako je meni dobro, da sem brez skrbi, pa sploh ni res. Nenehno sem pod stresom, pritiskom, kaj bo z menoj, ali bom prišel kdaj do te točke, da se bom lahko osamosvojil«*). Naj se tu navežem na dve psihološki reakciji posameznika, ki jo navajata Fagin in Little v Cink (2007), in sicer stopnja tesnobe in stiske, ko začne posameznika skrbeti

prihodnost, začne dvomiti, ali bo sploh našel zaposlitev ter stopnja vdanosti v usodo in prilagoditev, ko posameznik zmanjša svoja pričakovanja in postane brezbrizen.

R9: Ali obstaja razlika v sprejemanju in spoprijemanju z brezposelnostjo med ljudmi z višjo in nižjo izobrazbo?

Pod nižjo izobrazbo sem štela anketirance z opravljeno osnovno ali srednjo šolo, pod višjo pa anketirance z opravljeno fakultetno izobrazbo. Maja in Miha imata tako višjo izobrazbo, Mitja in Nina pa osnovno in srednjo izobrazbo. Maja je sicer nezadovoljna z izkušnjami iskanja zaposlitve, vendar pravi, da potem, ko imaš enkrat službo, življenje postane rutina. Kot brezposelna lahko izkoristi svoj čas za interesne dejavnosti in dodatna izobraževanja. Miha, ki ima opravljeno višjo ekonomsko šolo, močno izraža svoje nezadovoljstvo. Nad iskanjem službe je obupal in postal pasiven, našel si je le eno interesno dejavnost, in sicer šport, ki mu predstavlja razbremenitev. Tudi Mitja je nezadovoljen z iskanjem službe. Ne pomagajo mu niti izobrazba niti njegove predhodne izkušnje z delom v tej smeri, saj raje zaposlijo nekoga preko študentskega servisa ali pa mlajšega kandidata. Nina, ki ima dokončano osnovno šolo, pravi, da ji ugaja, tako kot je in zaenkrat niti ne potrebuje službe. Iz intervjujev nisem razbrala, da bi obstajala kakšna posplošena razlika v sprejemanju in spoprijemanju z brezposelnostjo glede na izobrazbo. Sprejemanje in spoprijemanje z brezposelnostjo je bolj odvisno od posameznikove osebnosti ter od trajanja brezposelnosti. Ljudje, ki so po naravi bolj optimistično naravnani, imajo uspešnejše strategije za spoprijemanje z brezposelnostjo, in prav tako sprejemajo svojo brezposelnost ter skušajo iz tega izluščiti pozitivne stvari. Tisti, ki pa so bolj pesimistični, pa so obupani, brez volje in imajo manj strategij za spoprijemanje z brezposelnostjo. Pri Nini je sprejemanje in spoprijemanje z brezposelnostjo odvisno tudi od kulture in vzgoje. Doma so jo vzgajali, da je moški tisti, ki finančno preskrbi družino, žena pa je gospodinja in to popolnoma sprejema in je zadovoljna s svojo vlogo. »Z daljšanjem brezposelnosti se ogroženost potencira in z omejevanjem posameznikove svobode posledično znižuje kakovost njegovega življenja« (Cink, 2007). Tako je posameznikovo sprejemanje in doživljanje odvisno tudi od trajanja brezposelnosti. Dalj časa kot so nezaposleni, bolj so razočarani nad svojo situacijo. V povezavi z izobrazbo izpostavlja svojo skrb Nina, ki pravi: »Je pa žalostno, da sem na istem kot tisti z višjo izobrazbo.« Izobrazba je sicer pomembna, ampak danes ne zagotavlja več varnosti, saj danes sama izobrazba ne zagotavlja zaposlitve (Leskošek, 2009).

PRILOGA

Vprašanja za intervju:

Kakšna je vaša izobrazba?

Kolika časa ste brezposelni, ali ste bili pred tem že kje drugje zaposleni?

Kakšne so vaše izkušnje z iskanjem zaposlitve?

Kako vas brezposelnost ovira v vsakdanjem življenju?

Kako se preživljate medtem, ko ste brezposelni?

Na kakšen način se spoprijemate z brezposelnostjo?

Kaj počnete v svojem prostem času?

Na koga se lahko zanesete v času vaše brezposelnosti? Se z njimi veliko pogovarjate o vaši brezposelnosti, vam je to v pomoč ali vas moti?

Kaj bi vam pomenila zaposlitev?

Ste na splošno zadovoljni z vašim življenjem?

Kakšne so vaše želje za prihodnost?

ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi sem izhajala iz spoznanja, da je brezposelnost vse pogostejša v naši družbi, ker pa je to tudi stresna izkušnja, me je zanimalo, kako se posamezniki spoprijemajo s tem.

Vsi poudarjamo le število brezposelnih, malo pa poznamo njihove osebne zgodbe in občutja ob tem. Sama se nisem zavedala, da si lahko več kot leto dni brez službe, kljub aktivnemu iskanju zaposlitve ter raznim dodatnim izobraževanjem. Po pripovedi intervjuvancev sem prišla do dognanja, da je potrebno vztrajati in si zapolniti svoj prosti čas. Pasivnost v času brezposelnosti vodi v apatijo in naveličanostjo nad življenjem.

Pričakovala sem, da tisti z višjo izobrazbo težje sprejmejo brezposelnost, kot tisti z nižjo izobrazbo. Iz mojih intervjujev pa se je izkazalo, da izobrazba ne igra velike vloge pri dojetanju brezposelnosti. Dojetanje je bolj odvisno od podpore ter lastnih osebnostnih lastnosti. S pomočjo podpore in socialnih stikov si lahko izberemo ustrezne strategije za soočenje z brezposelnostjo, pri tem pa se ne smemo izolirati iz družbe.

Ne glede na to, da se posamezniki še ne morejo osamosvojiti, so s svojim življenjem dokaj zadovoljni. Pravijo, da obstajajo še težavnejše situacije kot njihove, drugi izpostavljajo večji stres na delovnem mestu. Ena izmed intervjuvank je nekako hvaležna za to izkušnjo, saj si tako lahko privoščijo različna dodatna izobraževanja in hobije, ki jo zanimajo. Življenje s službo postane rutina in takrat nimaš toliko časa za različne aktivnosti.

Brezposelnost ne pomeni le ekonomske prikrajšanosti, temveč tudi socialno. Posamezniki, ki sem jih intervjuvala, nimajo več toliko stikov s prijatelji, saj si tega ne morejo privoščiti tako kot včasih. Govorijo tudi o izločenosti iz družbe prijateljev, v kateri so vsi zaposleni. Prav tako vpliva tudi na družinsko življenje. Počutijo se manjvredne, imajo občutek krivde, ker ne morejo poskrbeti za svojo družino ali pa, ker se ne morejo osamosvojiti. Posledično se nezadovoljstvo prenaša tudi na ostale člane družine, saj ti se izvajati pritisk nad brezposelnim posameznikom, naj si najde službo.

Interpretacijo intervjujev sem končala z mislijo, da je potrebno kljub padcem in neuspehim poskusom ostati optimističen in se boriti za svojo prihodnost, saj bomo le s trdom dosegli tisto, kar si želimo. Pasivnost in apatičnost nas ne bosta pripeljala do našega življenjskega cilja.

VIRI IN LITERATURA

Aktualno – materinstvo. (b.d.). Pridobljeno s: <http://www.studentski-servis.com/studenti/kariera/aktualno/materinstvo-in-vpliv-delodajalca>

Bagon J., Gorišek K. (1991). *Poti do dela in zaposlitve*. Panta Rhei, d.o.o. Kadrovski organizacijski inženiring Ljubljana .

Bras, K. (2010). Dolgotrajno brezposelne osebe na ZRSZ. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Pridobljeno s: http://www.ess.gov.si/files/2251/Analiza_DBO.pdf

Bratina, A. (1992). Izguba zaposlitve in brezposelnost – bitka s stresom. *Psihološka obzorja*, 1(1), 63-66.

Boršič, D., Kavkler, A. (2006). The main characteristics of the unemployed in Slovenia. *Naše gospodarstvo*, 52 (3/4), 3-15.

Cink, T. (2007). Kakovost življenja prejemnikov denarne socialne pomoči. *Socialno delo*, 46 (6), 303-313.

Ivanuša – Bezjak, M. (1995). *Kako iskati zaposlitev*. Maribor: Rotis.

Kavar-Vidmar, A. (1993a): Brezposelnost in socialno delo. *Teorija in praksa*, št. 5-6, 419-425

Kavar-Vidmar, A. (1993b). Brezposelnost. *Socialna Slovenija*, 32 (5/6), 99-151.

Klemenčič, M. (2006). Koncept spreminjanja skozi paradigmo vseživljenjskega razvoja. *Socialna pedagogika*, 10(4), 467-487.

Leskošek, V. (2009). Zaposlitvene možnosti mladih. *Socialno delo*, 48 (4), 207-214.

Lorenzini Jasmine and Marco Giugni (2012): *Youth Coping with Unemployment: The Role of Social Support*. In: *Revue Suisse de Travail Social*.

Malačič, J. (2006). Mladi in starejši v pasteh sprememb na trgu dela. *IB revija: za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja Slovenije*, 40(4), 83-85.

- Mlada mamica: Zanimivo, bila sem edina, ki je ostala brez službe. (2013). Pridobljeno s: <http://www.delo.si/druzba/delova-borza-dela/mlada-mamica-zanimivo-bila-sem-edina-ki-je-ostala-brez-sluzbe.html>)
- Nichols A., Mitchell, J., Lindner, S. (2013). *Consequences of Long Term Unemployment*. Washington, DC: The Urban Institute.
- Pačnik, T. (1995). *Kaj storim, ko ostanem brez službe*. Ljubljana: Ara.
- Pirher S., Svetlik I. (1994). *ZAPOSLOVANJE: približevanje Evropi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Poljšak – Škraban O., Žorga S. (2007). *Nezaposlenost, stres in zdravje*. V *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 19-31.
- Powers P. (2005). *Zmagovalni zaposlitveni razgovori*. Založba: Katarina Zrinski, d. o. o. Varaždin.
- Rapuš-Pavel, J. (2005). Ranljivost mladih pri soočanju z brezposelnostjo. *Socialna pedagogika* , 9(3), 329-360.
- Škafar, C. (1997). *Moja trnova pot do samozaposlitve*. Murska Sobota: samozaložba.
- Ule, M. (1994). *Obremenilni in krizni dogodki v vsakdanjem življenju*. V *Brezposelnost je lahko izziv*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije, 50-61.
- Vrnitev – kako jo olajšati. (2012). Pridobljeno s: (<http://www.mojedelo.com/novice/vrnitev-kako-jo-olajsati-2972>)
- Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, Strokovna izhodišča za leto 2013. (2012). Pridobljeno s: http://www.ess.gov.si/files/4595/strokovna_izhodišca_za_leto_2013.pdf
- Zorc Maver (2007). *Socialna pedagogika in družba dela*. V *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 10-18.
- Zorc-Maver, D. (2008). Biographical research of youth unemployment. *Socialna pedagogika*, 12(5), 479-490.